

Tadeusz Adam Kosiński

Monety polskie

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 25, 327-331

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Medale charakteryzują się wysokim poziomem wykonania i dbałością o każdy szczegół. Ich autorem jest Enrico Manfrini (1917-2004), znany włoski projektant medali i monet, przez wiele lat współpracujący ze Stolicą Apostolską przy projektowaniu okolicznościowych medali papieskich. Wspomniany komplet stanowią trzy medale; wszystkie o identycznym rysunku awersu i rewersu. Na awersie przedstawiona została monumentalna postać Jana Pawła II w stroju pontyfikalnym, z infułą na głowie, ujęta do pasa w lewym profilu. W otoku napis: IOANNES PAULUS II P[ontificatus] M[ariae] ANNO XIII (JAN PAWEŁ II. PONTYFIKAT MARYJNY ROK XIII). U dołu pod wizerunkiem sygnatura autora medalu: „E. Manfrini”. Ikonografia rewersu zawiera wyobrażenia dwóch herbów papieskich: po prawej jubilata Jana Pawła II, po lewej Leona XIII – autora encykliki *Rerum Novarum*. Herby papieskie składają się z tarczy herbowej na tle dwóch skrzyżowanych kluczy świętego Piotra i przewiązanych sznurem z chwostami, oraz tiary papieskiej umieszczonej nad tarczą. Na tarczy herbowej Jana Pawła II znajduje się z lewej strony krzyż, a po prawej u dołu litera „M” oznaczająca Maryję. Na tarczy Leona XIII w centrum drzewo cyprysowe, po jego bokach u dołu dwie lilie, zaś u góry po lewej gwiazda betlejemaska. W otoku napis: RERUM NOVARUM CENTESIMUS ANNUS (RERUM NOVARUM SETNA ROCZNICA). Pod tarczami sygnatura włoskiej Mennicy Państwowej, dodatkowo zaś na medalach wybitych w złocie i srebrze, symbole oznaczające rodzaj metalu i próbę. Na rantach medali inskrypcja: E CIVITATE VATICANA 039/900.

Kosiński

MONETY POLSKIE

Wydawane po 1394 roku

Śr. monet 21-24 mm, ciężar od 1,25-2,13 g

W liczącej ponad 35 000 monet kolekcji numizmatycznej Działu Historii Muzeum Narodowego w Kielcach odnaleźć można kilkaset monet pochodzących z okresu panowania w Polsce Władysława II Jagiełły (1386-1434). Zdecydowana większość pochodzi ze skarbów monetarnych i została odnaleziona na terenie naszego regionu, mianowicie w Młotkowicach k. Końskich, Mokrsku i Wodzisławiu pow. Jędrzejów i w Krzczonowie pow. Kazimierza Wielka.

W pierwszych latach panowania Władysława Jagiełły rynek pieniężny w Polsce był ubogi. Najczęściej występowały na nim popularne czeskie grosze praskie, pochodzące jeszcze z emisji poprzednich władców kwartniki oraz bite w mennicy krakowskiej niewielkie monety – denary. Grosz równał się 12 denarom. Oprócz tych monet, w obrotach handlowych używano jednostek wagowo-obrachunkowych, które nie miały odpowiednika w brzęczącej monecie. Podstawową jednostką była grzywna krakowska, jej ciężar równał się 197,98 g. Jedna grzywna =

czterem wiardunkom = 24 skojcom. Równocześnie grzywna, jako jednostka ob-
rachunkowa, liczyła 48 groszy, wiardunek 12 groszy, zaś skojec 2 grosze.

Jak widać prowadzenie rachunków, czy stosowanie tych walorów pieniężnych
w codziennym życiu gospodarczym w średniowiecznej Polsce nie było rzeczą ani
prostą, ani łatwą. Jako przykład niech posłuży, znane w literaturze historycznej
zestawienie kosztów obiadu królewskiego wydanego 10 maja 1389 roku na zam-
ku w Niepołomicach pod Krakowem. Jak zanotował skarbnik królewski wydat-
kowano 38 skojców, 75 groszy, 24 denary, (w tym: 1 wół – 14 skojców, 1 baran – 4
skojce, 5 prosiąt – 6 groszy 8 denarów, 2 półcie słoniny – 14 skojców, 50 kur – 50
groszy, 4 kapłony – 8 groszy, 300 jaj – 7 groszy 6 denarów, 10 serów – 3 grosze 4
denary, śmietana – 2 skojce, jarzyny – 1 grosz 6 denarów, pół achtela (ok. 70 l.)
piwa – 4 skojce). Rachunek ten można było zapłacić w dwojaki sposób, przeliczyć
rachunek na grosze (153) lub denary (1836) i odliczyć potrzebną ilość monet, albo
przeliczyć na grzywny (3 grzywny i 9 groszy) i odważyć potrzebną ilość monet.

W 1393 roku Władysław Jagiełło przeprowadził reformę monetarną. Powstał
nowy podział zwany reformą trójkową. Najmniejszą jednostką został denar. Trzy-
krotnie większym nominałem został dotychczasowy kwartnik, który od czasów
Kazimierza Wielkiego wskutek postępującej dewaluacji stracił 2/3 swojej warto-
ści. Nowy, „mały kwartnik” posiadał wartość trzech denarów. Zmienił też swą
nazwę na ternara, lecz często nazywany był także trzeciakiem. Trzy ternary sta-
nowiły jeden „kwartnik duży” o wartości półgrosza i pod taką nazwą moneta ta
najczęściej występowała ówczesnie ...i obecnie definiowana jest w literaturze nu-
mizmatycznej. Półgrosz to od 1394 roku nowa i podstawowa jednostka monetar-
na, obecna na polskim rynku przez ponad sto lat, do czasów reformy monetarnej
Zygmunta I Starego. Grosz pozostał jedynie jednostką obrachunkową, składającą

się z dwóch półgroszy lub sześciu ternarów lub 18 denarów. Nadal też pozostały w użyciu oparte na grzywnie, wymienione już jednostki wagowo-obrachunkowe.

Półgrosz koronny nie ulegał większym przeobrażeniom przez całe długie panowanie Władysława Jagiełły. Oczywiście istnieją drobne różnice w rysunku awersu czy rewersu, wynikające z niedoskonałości techniki rytowania stempla podczas kolejnych emisji. Podstawowymi jednak elementami różnicującymi półgrosze, i pozwalającymi jednocześnie podjąć próby ich datowania, są występujące na awersie pod koroną znaki mincerskie. W literaturze numizmatycznej, głównie dzięki badaniom Stanisławy Kubiak, wyróżnionych zostało 13 typów półgroszy koronnych; dla większej czytelności tabeli, pominąłem występujące w ramach typów różne odmiany:

Typ	Data	Znak mincerza lub mennicy
I	1394-1395	Pod koroną litera P (P – mincerz Piotr Borek). Mennica Kraków.
II	1396-1398	Pod koroną N (N – Mikołaj Bochner). Mennica Kraków.
III	1399-1400	Litera S pod koroną (S – Szymon de Talentis). Mennica Kraków.
IV	1401-1405	Litery pod koroną AS lub S.A – sygnatury (Mincmistrz Andrzej Czarnysz i Szymon de Talentis). Mennica Kraków.
V	1403 i 1406	Litera A pod koroną, (Mincmistrz Andrzej Czarnysz). Mennica Kraków.
VI	1416-1422	Litera F oraz podwójny krzyż. Litera F oznacza miasto Wschowa (Fraustadt).
VII	1416-1422	Litera W i podwójny krzyż. W – Wschowa.
VIII	1422	Pod koroną podwójny krzyż. Mennica Wschowa.
IX	1431-1434	Pod koroną krzyżyk. Mennica Kraków.
X	1431-1434	Pod koroną 4-listna koniczynka. Mennica Kraków.
XI	1406-1414	Bez znaków pod koroną. Mennica Kraków.
XII	1431-1434	Pod koroną kółko. Mennica Kraków.
XIII	1431-1434	Pod koroną x – ukośny krzyżyk. Mennica Kraków.

Dla pełnego obrazu stanu badań nad półgroszem koronnym, przedstawiona tabelę należy uzupełnić o najnowsze analizy Witolda Borowskiego, wg którego bardzo prawdopodobne wydaje się bicie półgroszy:

1. typu XI odmiana 1, równocześnie z półgroszami typów I-V, czyli przed 1406 rokiem, bez określania daty rozpoczęcia tych emisji
2. typu II odmiana 4, przez krótki czas w roku 1407
3. typu XI odmiana 13, równocześnie z półgroszami typu II odm. 4, lub bezpośrednio po zakończeniu ich emisji, czyli w roku 1407 lub w latach 1407-1408
4. typu XI odm. 7 od roku 1408 lub 1409.

Niezależnie od przedstawionych różnic typologicznych, na awersie półgrosza koronnego, w obwódce perełkowej widnieje korona królewska z rozdzielonymi lub połączonymi, ale zawsze ozdobnymi górnymi płatkami lili. Podstawa korony zawsze łączy się z jej bokami, które w większości przypadków ustawione są względem siebie pod kątem rozwartym, rozchylając się ku górze. Czasami tylko boki korony sprawiają wrażenie ułożonych równolegle. Jako znak międzywyrazowy w legendzie otokowej widzimy najczęściej gwiazdkę, choć znane są nieliczne

egzemplarze półgroszy z kółkiem lub kółkami jako znakami międzywyrazowymi w legendzie awersu. W otoku napis: MONE WLADISLAI (MONETA WŁADYSŁAWA). Na rewersie, w takiej samej obwódce perełkowej, występuje godło Polski – Orzeł Jagielloński zwrócony w prawo (zgodnie z regułami heraldyki), którego głowę zdobi wyraźnie przedstawiona korona. Jego szyja jest krótka, gruba, w obu skrzydłach dostrzec możemy po cztery dobrze wykształcone pióra, ogon składający się z trzech piór nie przekracza linii obwódki perełkowej. Całość sprawia, że sylwetka orła przybiera raczej „masywną” formę. W legendzie rewersu zawsze występuje znak międzywyrazowy, zazwyczaj w formie gwiazdki. W otoku napis: REGIS POLONIE (KRÓLA POLSKI).

Półgrosze koronne Władysława Jagiełły w sposób nie tylko symboliczny możemy powiązać z wiekopomną bitwą pod Grunwaldem 15 lipca 1410 roku i wielkim zwycięstwem oręża polskiego nad Zakonem Krzyżackim. Albowiem tymi to właśnie monetami często płacono za broń, uzbrojenie i oporządzenie rycerstwa polskiego. W zachowanych regestach Hinczka z Przemankowa zanotowany został wydatek za pełną zbroję rycerską, kupioną przed zbliżającą się wojną: *8 grzywien i 1 wiardunek półgroszy*. Nie wiemy w jaki sposób Hinczka uregulował swój rachunek z nieznanym płatnerzem. Czy odważyli potrzebną ilość monet? Czy też przeliczyli wymienione jednostki wagowo-obrachunkowe na monety i odliczyli 792 półgrosze, lub 2376 ternarów, albo 7128 denarów, lub też dowolną kombinację tych nominałów. Na zakończenie jeszcze porównanie wartości omawianej zbroi do innych transakcji z przełomu XIV/XV wieku. Otóż wartość zbroi równała się cenie za 14 wołów, półtora łasztu (ok. 4800 l.) piwa, tj. rocznej pensji pisarza Rady Miasta Krakowa, ...lub przyjemności trzykrotnego goszczenia króla jego mości na obiedzie.

Kosiński

LITERATURA:

- F. Piekosiński, *O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV i XV wieku*, Kraków 1878
- K. Stronczyński, *Dawne monety polskie dynastii Piastów i Jagiellonów, cz. III, Monety XIV, XV i XVI wieku uporządkowane i objaśnione*, Piotrków 1885
- S. Kubiak, *Monety pierwszych Jagiellonów (1386-1444)*, Wrocław 1970
- J. Piniński, rec. S. Kubiak, *Monety pierwszych Jagiellonów (1386-1444)*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XV: 1971, z. 2, s. 125-128
- S. Kubiak, *Odpowiedź na recenzję J. Pinińskiego z pracy Monety pierwszych Jagiellonów, 1386-1444*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XVI: 1972, z. 1, s. 35-37
- J. Kisielewski, *Znalezisko półgroszy Władysława Jagiełły i groszy praskich z miejscowości Biela, pow. Konin*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XVI: 1972, z. 3, s. 157-168
- J.A. Szwagrzyk, *Pieniądz na ziemiach polskich X-XX w., wyd. II*, Wrocław 1990
- A. Mikołajczyk, *Leksykon numizmatyczny*, Łódź 1994
- S. Kubiak, *Analiza podstaw datowania półgroszy koronnych Władysława Jagiełły bez sygnatur pod koroną (Kub. typ XI)*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XLVI: 2002, z. 1, s. 75-82
- W. Borowski, *Głos w kwestii datowania półgroszy koronnych Władysława Jagiełły*, „Biuletyn Numizmatyczny”, 2009/4 (356), s. 241-253